

Vít Zouhar

Bohuslav Martinů
& Miloslav Bureš:

1955-1959

Vít Zouhar

**Bohuslav Martinů
& Miloslav Bureš:**
1955–1959

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PALACKÝ UNIVERSITY OLMOUC

OLMOUC 2022

K vydání doporučili:

Reviewed and recommended by:

doc. MgA. Mgr. Monika Holá, Ph.D.

Mgr. Jaromír Synek, Ph.D.

Vydáno za finanční podpory Grantové agentury České republiky (GAČR) v rámci projektu *Kritická edice korespondence Bohuslava Martinů – první část, 18-09277S*.

Published with the financial support of the Czech Science Foundation (GACR), as part of its project *The Bohuslav Martinů's Correspondence. Critical Edition: First Part* (Kritická edice korespondence Bohuslava Martinů – první část, 18-09277S).

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

Unauthorised use of the work is a breach of copyright and may be subject to civil, administrative or criminal liability.

© Vít Zouhar, 2022

Translation © Thomas Prentis, 2022

© Palacký University Olomouc, 2022

1. vydání / First edition

DOI: 10.5507/pdf.22.24461526

ISBN 978-80-244-6152-6 (print)

ISBN 978-80-244-6153-3 (online: iPDF)

PŘEDMLUVA

FOREWORD

Na počátku této knihy byla řada otázek. Díky mému otci, skladateli, dirigentu a propagátoru díla Bohuslava Martinů Zdeňku Zouharovi (1927–2011), byly součástí mého mládí kopie partitury *Otvírání studánek*, H 354, a první autorský výtisk kantáty s dedikací skladatele. V tátově archivu jsou uloženy dodnes společně s dalšími martinuáliemi, neboť Zdeněk Zouhar společně s mou matkou Věrou Zouharovou (1928–2015) a sborem OPUS provedl premiéru kantáty v Poličce. Právě tyto dvě partitury zapříčinily, že jsem se před lety začal ptát, proč se od sebe tolik liší. Proč je v tištěné partituře tolik odchylek a změn? A proč je mnoho rozdílných míst v prvním vydání stejnojmenného básnického cyklu Miloslava Bureše? Později jsem si kladl další otázky: Jak je možné, že Svaz československých skladatelů mnoho let Martinů odsuzoval, ale v prosinci 1955 náhle uspořádal oslavný koncert k jubileu s prvním provedením *Otvírání studánek*? Čím to bylo, že se kantátě dostalo tak velké propagace? Proč byla provedena poprvé v Praze, i když si Martinů přál premiéru v Poličce? A proč ostatní tři kantáty na texty Miloslava Bureše neměly ani zlomek podpory ve srovnání s tou první?

Díky těmto otázkám se v průběhu let podařilo dohledat a objevit mnoho neznámých nebo pozapomenutých pramenů, včetně původních textových předloh ke všem čtyřem kantátám Bohuslava Mar-

This book began with a number of questions. Thanks to my father, the composer, conductor and promoter of the works of Bohuslav Martinů, Zdeněk Zouhar (1927–2011), my youth was spent with copies of the score of *Otvírání studánek* [The Opening of the Springs], H 354, and a first author's copy of the cantata with the composer's dedication. They are housed in my father's archive with other Martinů memorabilia, as my father Zdeněk Zouhar together with my mother Věra Zouharová (1928–2015) and the OPUS choir, performed the cantata's premiere in the town of Polička. These two scores were the reason I began wondering years ago, why were the two so different? Why does the printed score have so many variations and changes? And why are there so many differences in the first edition of the eponymous poetic cycle by Miloslav Bureš? I had even more questions at a later point. How was it possible that the Association of Czechoslovak Composers condemned Martinů for so many years, only to suddenly organise a celebratory anniversary concert, including the first performance of *The Opening of the Springs*, in December 1955? Why was the cantata so extensively promoted? Why was it performed first in Prague, despite Martinů's request for a premiere in Polička? And why did the other three cantatas, based on Miloslav Bureš's texts, have less than a fraction of the support for the first one?

Thanks to these questions I have managed, over the years, to find and uncover a number of unknown or partially forgotten sources, including the original source

tinů na verše Miloslava Bureše,¹ neznámou korespondenci Miloslava Bureše, Marie Martinů, Zdeňka Zouhara a dalších, ale také například svazky Státní bezpečnosti, které ukazují, jak se snažila získat skladatele ke spolupráci.² Zodpovězení počátečních otázek vyvolalo řadu dalších.

Složitost doby nám brání pochopit a rozlišit všechny tehdejší příčiny, konsekvence a důsledky. Co se dnes jeví jako manipulace nebo tajné hry, mohlo být v polovině 50. let 20. století prožíváno a chápáno úplně jinak. Nic není ani nebylo černobílé. Takřka vše se odehrávalo na pozadí ideologických bojů. Zdánlivé křivdy mohly záměrně chránit. A naopak zdánlivá pomoc mohla být zákeřnou ranou. Proto se tato kniha nesnaží hodnotit ani soudit. Nemá ambici posuzovat osobní postoje nebo vynášet morální soudy. Zaměřuje se pouze na to, jak oba autoři společně tvořili a refleктоvali provozování svých společných skladeb, a na jejich dobový kontext.

Dobová realita měla mnoho tváří. Byla komplikovaná a náročná. Míru nesvobody tehdejšího Československa si dnes dokážeme jen stěží představit. Články v denním tisku a v *Hudebních rozhledech* jsou

¹ Zouhar, Vít: „Budu se snažit užít celou báseň“. K proměněm básnického cyklu Miloslava Bureše, který Bohuslav Martinů zhudebnil v kantátě Otvírání studánek. In: Steinmetz, Karel; Nowak, Jan (eds.): *Janáčkiana 2010. Moravsko-slovenské folklórní inspirace v české a slovenské hudbě (Janáček, Novák, Martinů a jejich následovníci)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, s. 137–146 (dále jen Zouhar, 2010).

² Zouhar, Vít (ed.): *The Bohuslav Martinů Complete Edition, Series VI/2/3. Bohuslav Martinů. Opening of the Springs, H 354; The Legend of the Smoke from Potato Tops, H 360; A Dandelion Romance, H 364; Míkesh from the Mountains, H 375*. Praha: Bärenreiter, 2016 (dále jen Zouhar, 2016); Zouhar, Vít – Coufalová, Gabriela (eds.): *Milý příteli Bureši: Dopisy Bohuslava Martinů Miloslavu Burešovi / Dear friend Bureš: Bohuslav Martinů's letters to Miloslav Bureš*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017 (dále jen Zouhar–Coufalová, 2017).

texts for all four of Bohuslav Martinů's cantatas using the verses of Miloslav Bureš,¹ the previously unknown correspondence of Miloslav Bureš, Marie Martinů, Zdeněk Zouhar and others, but also State Security documents demonstrating how they tried to obtain the composer's cooperation.² Answering my initial questions led to a series of other ones.

The complicated nature of the times prevent us from understanding and unravelling all of the causes, effects and consequences of the day. Things that might appear to be manipulation or secret games today, could have been experienced and understood quite differently in the mid-1950s. Nothing is, nor was, black and white. Almost everything was taking place on a background of ideological struggles. Apparent injustices may have been deliberate steps meant to protect. And conversely, apparent assistance may have actually been backstabbing. This book therefore tries to avoid passing judgement. It has no ambition to pass judgement on personal opinions or put people's morality on trial. It focuses exclusively

¹ Zouhar, Vít: „Budou se snažit užít celou báseň“. K proměně básnického cyklu Miloslava Bureše, který Bohuslav Martinů zhudebnil v kantátě *Otvírání studánek* [“I will try to make use of the whole poem”. On the modifications to Miloslav Bureš's cycle of poetry, which Bohuslav Martinů set to music in the cantata *The Opening of the Springs*]. In: Steinmetz, Karel; Nowak, Jan (eds.): *Janáčkiana 2010. Moravsko-slovenské folklórní inspirace v české a slovenské hudbě (Janáček, Novák, Martinů a jejich následovníci)* [Moravian and Slovak Folk Inspirations in Czech and Slovak Music (Janáček, Novák, Martinů and Their Successors)]. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, p. 137–146 (= Zouhar, 2010).

² Zouhar, Vít (ed.): *The Bohuslav Martinů Complete Edition, Series VI/2/3. Bohuslav Martinů. Opening of the Springs, H 354; The Legend of the Smoke from Potato Tops, H 360; A Dandelion Romance, H 364; Míkesh from the Mountains, H 375*. Prague: Bärenreiter, 2016. (= Zouhar, 2016); Zouhar, Vít – Coufalová, Gabriela (eds.): *Milý příteli Bureši: Dopisy Bohuslava Martinů Miloslavu Burešovi / Dear friend Bureš: Bohuslav Martinů's letters to Miloslav Bureš*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017 (= Zouhar–Coufalová, 2017).

pouhým náznakem tehdejší reality. Nedokážeme si představit, jak náročný musel být každodenní život a tvorba v těchto podmínkách. A míra obav na druhé straně železné opony z nařčení ze spolupráce s komunisty také překračuje naše dnešní chápání. Tato kniha proto pouze rozkrývá a objasňuje vazby a souvislosti. Zůstává jen fragmentem poznání doby. Částí skutečnosti. Částí pravdy. S odstupem času je ale dobový obraz celistvější a plastičtější. Kniha přináší panoramatický obraz tehdejších událostí. Nabízí širší úhel záběru než ten, který mohl být viděn a vnímán v dané době. Díky dochovaným pramenům se přibližujeme k oběma autorům a jejich spolupráci z mnoha stran současně. Nevidíme a nemůžeme vidět vše, ale můžeme zpětně odhalit a poznat více, než v té době mohli oni sami.

Dnes víme, že Miloslav Bureš nebyl jediným autorem veršů *Otvírání studánek*. Bez sběru lidových textů Josefa Karla³ by Burešova básnické sbírka byla jen fragmentem.⁴ A také víme, že slavnost čištění studánek je na Vysočině v okolí Třech Studní básnickou fikcí.⁵ Bureš záměrně přemístil lidový zvyk k rybníku Sykovec, aby co nejintenzivněji oslovil skladatele.⁶ A také víme, že komunistický režim této kantáty záměrně využil, aby mohl propagovat vlastní zájmy,

³ Karel, Josef: Čištění studánek, *Od Trstenické stezky*, 1926, r. 5, č. 9–10, květen–červen 1926, s. 140–144.

⁴ Popelka, František: Otvírání studánek. Jak je to vlastně s lokalitou děje o slavnostním čištění studánek, jak je zbásnil Miloslav Bureš a zhudebnil Bohuslav Martinů, *Políčský zpravodaj*, 1980, prosinec.

⁵ Kapusta, Jan: Jak to bylo s Otvíráním studánek, *Lidová demokracie*, 1980, r. 36, č. 276, 21. 11. 1980, s. 5; Kapusta, Jan: O původu námětu k „Otvírání studánek“, *Opus musicum*, 1982, r. 14, č. 2, s. 1–7; Popelka, František: Otvírání pramenů čili Karel–Bureš–Martinů, *Gramorevue*, 1983, r. 19, č. 2, [sine pagina].

⁶ Dopis Miloslava Bureše Zdeňku Zouharovi, [11. 1955] (ZZ, MB 7).

on the two authors' creative collaboration and how they viewed the performances of their joint compositions, and on the context of the period.

The realities of the day were multifaceted. They were complicated and arduous. It is difficult for us today, to imagine how little freedom there was in Czechoslovakia at the time. The articles generally available in the daily newspapers and *Hudební rozhledy* music journal reveal little more than a glimpse of the realities of the day. We cannot imagine how difficult everyday life and creative work must have been under those conditions. The danger that accusations of collaborating with the Communist Party posed on the other side of the Iron Curtain is also beyond our current-day understanding. This book therefore only attempts to uncover and explain the connections and context. It remains but a fragment of our understanding of the time. Part of reality. Part of the truth. As time passes, however, our image of the period becomes more comprehensive and malleable. This book gives a panoramic view of the events of the times. It provides a wider angled shot than could have been seen and understood in the day. Thanks to extant sources, we can approach both authors and their collaboration from multiple sides at once. We do not and cannot see everything, but we can retrospectively uncover and learn more than they could at the time.

We are currently aware that Miloslav Bureš was not the only author of the verses of *The Opening of the Springs*. Without Josef Karel's gathering of folk texts,³ Bureš's collected poems would be little more than a fragment.⁴ Another thing we know is that the festival of cleaning

³ Karel, Josef: Čištění studánek [Cleaning Springs], *Od Trstenické stezky*, 1926, Vol. 5, No. 9–10, May–June 1926, pp. 140–144.

⁴ Popelka, František: Otvírání studánek. Jak je to vlastně s lokalitou děje o slavnostním čištění studánek, jak je z básnil Miloslav Bureš a zhudebnil Bohuslav Martinů [The Opening of the Springs. What the actual story is of the location of the feast of cleaning springs as put into verse

socialistický realismus, písňovou tvorbu. A našel další způsob, jak lákat skladatele k návratu do vlasti.⁷

Ovšem nebýt Burešovy manipulace i použití lidových veršů, neměl by Martinů tak silný důvod kantátu napsat. A nevznikly by další skladby. A nebýt masivní propagace kantáty *Otvírání studánek*, nebyla by jednou z nejznámějších skladeb druhé poloviny 20. století v Československu.

Tématem této knihy je spolupráce hudebního skladatele Bohuslava Martinů (1890–1959) a básníka a spisovatele Miloslava Bureše (1909–1968) v průběhu intenzivních pěti let 1955 až 1959. Rodáky z východočeské Poličky dělily generace, zkušenosti i umělecké a životní postoje. Přesto našli témata, která je spojovala. Bohuslav Martinů byl od 20. let úspěšným skladatelem, který byl doma na mnoha místech Evropy a Spojených států, ale do své vlasti se po roce 1938 nevrátil. Nejprve kvůli nacistům, později kvůli komunistům. Miloslav Bureš se naopak plně věnoval výlučně své tvorbě až od poloviny 50. let. Dříve ji vyvažoval s učitelskými, novinářskými a úředními profesemi.⁸ Celý život strávil v Čechách a do Poličky se pravidelně vracel. Byl osloven levicovou modernou a lidovou tvorbou Českomoravské vysočiny a Podkrkonoší.

Byl komunista, avšak vábení budovatelských agitek odolal. Spolupráce obou autorů vycházela z jejich odlišných uměleckých postojů, zkušeností i politických názorů. Bohuslav Martinů a Miloslav Bureš se znali od 20. let z rodné Poličky. Generační rozdíly, odlišné směřování a pohnuté dějiny 20. století, to vše ovlivnilo, že jejich umělecké dráhy se protnuly až v 50. letech. Teprve básnický cyklus Miloslava Bureše *Píseň o stu-*

⁷ Zouhar, 2016; Zouhar–Coufalová, 2017.

⁸ Srovnej např. Popelka, František: K nedožitém 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce, *Políčský zpravodaj*, 1985, leden, s. 11.

springs in Vysočina in the area of the village Tři Studně is a poetic fiction.⁵ Bureš purposefully transposed this folk custom to the Sykovec fish pond in order to more powerfully inspire the composer.⁶ Another thing we know is that the Communist regime intentionally utilised this cantata in order to promote their own interests, Socialist Realism and songwriting. It was also a strategy to tempt the composer to return to his homeland.⁷

Without Bureš's manipulation and use of folk verse, Martinů would have had a less compelling reason to write the cantata, and other compositions would not have been created. Without the massive promotion of *The Opening of the Springs* cantata, it would not have become one of the best known compositions of the second half of the twentieth century in former Czechoslovakia.

The topic of this book is the collaboration between the composer Bohuslav Martinů (1890–1959) and the poet and writer Miloslav Bureš (1909–1968), during five years of intensive work between 1955 and 1959. These natives of East Bohemian Polička were separated by generation, experience, as well as attitudes to art and life. Despite this reality, they found a common subject that brought them together. Bohuslav Martinů had been a successful composer from the 1920s, at home throughout Europe and the United States, but never returned to his homeland after 1938. This was initially because of

by Miloslav Bureš and set to music by Bohuslav Martinů], *Poličský zpravodaj*, 1980, December.

⁵ Kapusta, Jan: Jak to bylo s Otvíráním studánek [How Was It with The Opening of the Springs], *Lidová demokracie*, 1980, Vol. 36, No. 276, 21. 11. 1980, p. 5; Kapusta, Jan: O původu námětu k „Otvírání studánek“ [On the Origins of the Topic of “The Opening of the Springs”], *Opus musicum*, 1982, Vol. 14, No. 2, pp. 1–7; Popelka, František: Otvírání pramenů čili Karel–Bureš–Martinů [The Opening of the Springs or Karel–Bureš–Martinů], *Gramorevue*, 1983, Vol. 19, No. 2, [sine pagina].

⁶ Letter from Miloslav Bureš to Zdeněk Zouhar, [11. 1955] (ZZ, MB 7).

⁷ Zouhar, 2016; Zouhar–Coufalová, 2017.

dánce rubínce, dnes známý jako *Otvírání studánek*, H 354, byl v roce 1955 impulzem k jejich spolupráci. O čtyři roky později Bohuslav Martinů dokončil čtvrtou kantátu na Burešovy verše *Mikeš z hor*, H 375. Předkládaná kniha se zaměřuje na toto krátké, ale intenzivní období. Na spolupráci autorů, která se odehrávala na dálku. A právě proto ji můžeme poznat detailně. Díky více než dvaceti dochovaným dopisům Bohuslava Martinů básníkovi a další související korespondenci, Burešovým textovým předloham ke kantátám, autografním partiturám, jejich kopiím a dalším dokumentům se můžeme podrobně seznámit s tím, jak oba pracovali. Jaké měli role, jaké byly jejich vzájemné představy a požadavky. A jaké byly jejich další plány a záměry, které však nikdy nerealizovali. Burešovy dopisy Bohuslavu Martinů jsou dnes známé jen dva. Významně ale doplňují obraz jejich spolupráce. Tato kniha čerpá z dlouhodobého pramenného výzkumu zaměřeného na dílo Bohuslava Martinů, navazuje na kritické edice kantát B. Martinů na Burešovy texty⁹ a na kritickou komentovanou edici jejich korespondence.¹⁰

Děkuji svým rodičům Zdeňku a Věře Zouharovým, že mi vytyčili přímou cestu k dílu Bohuslava Martinů. Dále děkuji Jaromíru Synkovi, Gabriele Coufalové, Gabriele Všetickové a Karle Zouharové za připomínky a komentáře k textu. Děkuji Monice Holé (Centrum Bohuslava Martinů, Městské muzeum a galerie Polička), Aleši Březinovi, Zoje Seyčkové, Jitce Zichové, Pavlu Žůrkovi, Marku Pechačovi, Martinu Ledvinkovi (Institut Bohuslava Martinů), Jiřímu Zahrádkovi (Moravské zemské muzeum), Jitce Bílkové (Archiv bezpečnostních složek), Viktoru Krásenskému (Národní archiv) a Michalu Přibáňovi (Akademie věd

⁹ Zouhar, 2016.

¹⁰ Zouhar – Coufalová, 2017.

the Nazis and later because of the Communists. Milošlav Bureš, in contrast, exclusively dedicated himself to his work from the second half of the 1950s. He earlier balanced his work with teaching, journalism and public service.⁸ He spent his entire life in Bohemia and regularly returned to Polička. He was inspired by leftist Modernism and the folk art of the Bohemian–Moravian Highlands and the Podkrkonoší.

Although he was a communist, he was resistant to the call for socialist agitation. The cooperation between the two authors was marked by their differing artistic positions, experience and political opinions. Bohuslav Martinů and Milošlav Bureš knew one other in the 1920s from their birthplace of Polička. Generational differences, conflicting goals as well as the historical instability of the twentieth century, all conspired to keep their artistic trajectories apart prior to the 1950s. It was Milošlav Bureš's poetry cycle *Píseň o studánce rubínce* [The Song of the Ruby Spring], today known as *The Opening of the Springs*, H 354, which was the impulse behind their collaboration in 1955. Four years later, Bohuslav Martinů completed his fourth cantata using Bureš's verse, *Mikesh from the Mountains*, H 375. This book is focused on that short, but intense period of time, on this collaboration between authors which took place at a distance. This is actually the reason why we have so many details about it. Thanks to the more than twenty preserved letters of Bohuslav Martinů to the poet and associated correspondence, Bureš's texts for the cantatas, Martinů's manuscript scores, their copies and other period documents, we can uncover in detail, how the two men worked, what their roles were, their mutual

⁸ Cf. for example Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Milošlavy Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce [On the posthumous 75th birthday of the poet Milošlav Bureš. Born 6 November 1909 in Polička], *Políčský zpravodaj*, 1985, January, p. 11.

České republiky) za důležité upřesňující informace. Děkuji Stanislavě Střelcové, předsedkyni správní rady Nadace Bohuslava Martinů, Aleši Březinovi, řediteli Institutu Bohuslava Martinů, Davidu Junkovi a Pavle Juklové, ředitelům Městského muzea a galerie Polička, Ireně Veselé, vedoucí hudebního oddělení Moravské zemské knihovny v Brně, Jamesi Rybkovi, Borisi I. Rybkovi a Jiřině Telcové za přístup k pramenům a poskytnutí souhlasu s jejich publikováním.

Vít Zouhar
Olomouc, duben 2022

expectations and their requirements. We can even learn about their future plans and those intentions that never came to fruition. Today, we know of only two of Bureš's letters to Bohuslav Martinů. These have, however, a great deal to do with filling in our picture of their cooperation. This book draws from primary source research, focusing on the works of Bohuslav Martinů, follows up on critical editions of B. Martinů's cantatas using Bureš's texts,⁹ and on the critical commented edition of their correspondence.¹⁰

I would like to thank my parents Zdeněk and Věra Zouhar for setting me up with such a direct path to the works of Bohuslav Martinů. I would like to further thank Jaromír Synek, Gabriela Coufalová, Gabriela Všetická and Karla Zouharová for their notes and comments on the text. Many thanks go to Monika Holá (Bohuslav Martinů Center, Municipal Museum and Gallery, Polička), Aleš Březina, Zoja Seyčková, Jitka Zichová, Pavel Žůrek, Marek Pechač, Martin Ledvinka (Bohuslav Martinů Institute, Prague), Jiří Zahrádka (Moravian Museum), Jitka Bílková (Security Services Archive), Viktor Krásenský (National Archives Czech Republic) and Michal Příbáň (Czech Academy of Sciences) for their important clarifying information. Further thanks go to Stanislava Střelcová, Chair of the Board of the Bohuslav Martinů Foundation, Prague; Aleš Březina, Director of the Bohuslav Martinů Institute, Prague; David Junek and Pavla Juklová, directors of the Municipal Museum in Polička; Irena Veselá, head of the Music Department of the Moravian Library in Brno; James Rybka, Boris I. Rybka and Jiřina Telcová for access to sources and kind permission for their publication.

Vít Zouhar

Olomouc, April 2022

⁹ Zouhar, 2016.

¹⁰ Zouhar–Coufalová, 2017.

ÚVODEM

INTRODUCTION

Od konce 20. let 20. století psal básník a prozaik Miloslav Bureš (1909–1968) do svých sbírek věnování hudebnímu skladateli Bohuslavu Martinů (1890–1959). Motivován úctou i respektem k úspěšnému a staršímu umělci je dedikoval s nadějí, že ho zaujmou. Mnoho let však marně. Bureš psal básně od gymnaziálních let. Publikoval v časopisech a sbírky vydával nejprve jako bibliofilské tisky.¹¹ Kromě rukou vepsaných věnování Bureš dedikoval Martinů sbírku *Nevěsta* v roce 1930¹² a na jeho počest napsal krátkou oslavnou báseň *O věži Svatého Jakuba* v roce 1946.¹³ Ta vyšla při příležitosti otevření světničky na věži chrámu svatého Jakuba, kde se skladatel narodil. Tvorba obou autorů se ale mnoho let míjela. Martinů spolupracoval s řadou básníků a libretistů. Byli mezi nimi Vítězslav Nezval (1900–1958), Georges Neveux (1900–1982), Georges Ribemont-Dessaignes (1884–1974) a další. Hledal nové náměty pro své opery a vokální skladby. Burešova tvorba ho však neoslovila natolik, aby ji zhudebnil.

¹¹ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce, *Políčský zpravodaj*, 1985, leden, s. 11.

¹² Bureš, Miloslav: *Nevěsta*. Brno: Nakladatel Joža Jícha, 1930 (CBM, PBM B 9).

¹³ Bureš, Miloslav: *O věži Svatého Jakuba*. Polička: Musejní spolek Palacký, 1947 (CBM, [sine]).

From the end of the 1920s onward, the poet and novelist Miloslav Bureš (1909–1968) wrote dedications in his collections to the composer Bohuslav Martinů (1890–1959). Motivated by respect for the older, successful artist, he made these dedications in order to draw his interest. For many years it was in vain. Bureš had been writing poems since his days at secondary school. He published in magazines and his collections were initially released as bibliophile prints.¹¹ Apart from his handwritten dedications to Martinů, Bureš also dedicated the *Nevěsta* [The Bride] collection in 1930,¹² and wrote the short celebratory poem *O věži Svatého Jakuba* [About the Tower of Saint Jacob] in his honour in 1946.¹³ This was published on the occasion of the opening of the room in the tower of the church of Saint Jacob, where the composer was born. For many years, however, both authors failed to connect in their work. Martinů collaborated with a number of poets and librettists. Among these were Vítězslav Nezval, Georges Neveux, Georges Ribemont-Dessaignes and others. He sought out new ideas for his operas and vocal compositions. Bureš's work did not, however, appeal to him enough to set it to music.

¹¹ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce [On the posthumous 75th birthday of the poet Miloslav Bureš. Born 6 November 1909 in Polička], *Políčský zpravodaj*, 1985, January, p. 11.

¹² Bureš, Miloslav: *Nevěsta* [The Bride]. Brno: Publisher Joža Jícha, 1930 (CBM, PBM B 9).

¹³ Bureš Miloslav: *O věži Svatého Jakuba* [About the Tower of Saint Jacob]. Polička: Musejní spolek Palacký, 1947 (CBM, [sine]).

Miloslav Bureš byl do poloviny 50. let autorem, který svými básněmi a romány oslovoval poměrně úzký okruh čtenářů. Vydal řadu básnických sbírek, několik románů, napsal libreto k baletu *Modravá země*, které zhudebnil Jiří Mihule.¹⁴ Ohlas jeho tvorby ale nepřesáhl okruh znalců a přátel. Ve 30. a 40. letech působil jako novinový redaktor v Liberci. Od počátku 50. let pracoval na ministerstvech v Praze. Byl komunist, ale ze strany byl v roce 1956 vyloučen (Seznam vyloučených členů a kandidátů BOV schválilo 19. 7. 1956, NA, KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 – členská evidence, Jan Miloslav Bureš, nar. 6. 11. 1909). Když na něj s odstupem let vzpomínali jeho přátelé Ivan Mikšovič (1909–1988) a František Popelka (1908–1989), zdůraznili jeho celoživotní levicovou orientaci i členství v komunistické straně. „*Míla Bureš, člověk jemný; tichý; nesmírně citlivý na lidské problémy; byl kdykoli ochoten pomoci tam, kde pomoci mohl. To ho také vedlo do řad členů KSČ. Přátelství bylo pro něj posvátné.*“ Takto básníka charakterizoval jeho bývalý redaktorský kolega z deníku *Práce* Ivan Mikšovič při příležitosti nedožitých 70. narozenin.¹⁵ Mikšovič chtěl zřejmě připomenout pravé důvody, proč Bureš do komunistické strany vstoupil. Mezi řádky naznačil Burešovo rozhodnutí: vstoupil, aby mohl pomáhat. A na konci 40. let pomohl také jemu, když mu nabídl redaktorské místo v deníku *Práce*.¹⁶ Ivan Mikšovič do žádné politické strany nevstoupil. V 50. letech byl

¹⁴ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce, *Poličský zpravodaj*, 1985, leden, s. 11.

¹⁵ Mikšovič, Ivan: Básník spjatý s Libercem. K nedožitým sedmdesátinám M. Bureše, *Vpřed*, 1979, r. 20, č. 90, 9. 11. 1979, s. 5.

¹⁶ Petrová, Kateřina: *Ivan Mikšovič (Pokus o monografii)*. Diplomová práce. Liberec: Technická univerzita v Liberci. Pedagogická fakulta, 1997, s. 19.

Until midway through the 1950s, Miloslav Bureš only reached a relatively small sphere of readers with his poems and novels. He issued a number of collections of poetry, several novels and wrote a libretto for the ballet *Modravá země* [Blueish Land], set to music by Jiří Mihule.¹⁴ His work was not broadly received, however, outside of his circle of friends and professionals. In the 1930s and 1940s, he worked as a newspaper editor in Liberec. From the early 1950s, he worked at several ministries in Prague.

He was a communist, but was expelled from the Communist Party in 1956 (The list of expelled members and candidates approved by the District Committee Bureau on 19 July 1956, NA, Communist Party Central Committee 1945–1989 – membership register, Jan Miloslav Bureš, born 6 November 1909). Years later in their recollections, his friends Ivan Mikšovič (1909–1988) and František Popelka (1908–1989), emphasised his life-long left-wing orientation and membership in the Communist Party. “*Míla Bureš was a gentle, quiet person immensely sensitive to human problems. He was always willing to help out where he could. That was also what brought him into the Communist Party of Czechoslovakia. Friendship, to him, was sacred.*” This was how his former colleague from the *Práce* newsroom, Ivan Mikšovič, described the poet on the occasion of his posthumous 70th birthday.¹⁵ Mikšovič probably wanted to remind everyone of the real reason Bureš joined the Communist Party. Between the lines, he suggested that Bureš’s decision to join was to help people. At the end of the 1940s, he himself was helped, when he was offered an editor’s position at the

¹⁴ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce [On the posthumous 75th birthday of the poet Miloslav Bureš. Born 6 November 1909 in Polička], *Políčský zpravodaj*, 1985, January, p. 11.

¹⁵ Mikšovič, Ivan: Básník spjatý s Libercem. K nedožitým sedmdesátinám M. Bureše [A Poet with Ties to Liberec. On the Posthumous 70th Birthday of M. Bureš], *Vpřed*, Vol. 20, No. 90, 9 November 1979, p. 5.

ve vykonstruovaném procesu odsouzen na deset let vězení.¹⁷ V roce 1985 poličský spolužák a muzejní pracovník František Popelka zmínil Burešův přínos pro „českou sociální poezii“ a zdůraznil jeho levicovou orientaci. Připomněl, že „[...] šel vždy s lidem, věřil v lepší a spravedlivější svět až do posledního dechu“.¹⁸ Možná ale oba chtěli takto Bureše hájit. Neboť když Božena Wirthová zmínila jméno Miloslava Bureše v dopisu tajemníkovi Ústředního výboru KSČ Vladimíru Kouckému, udělala významnou poznámku pod čarou: „Škoda, Bureš je starý řemeslník a pro ‚nemoc‘ vystoupil ze strany!“¹⁹

Miloslav Bureš publikoval básnické sbírky, romány a také sbírky lidové poezie, včetně dělnické. V roce 1951 zakončil svou knihu *Lidová poesie bojující úvahou*: „*I měšťácká společnost se kdysi obdivovala lidové tvořivosti, ale v té době, kdy lidová tvůrčí síla zabírá co nejlouběji, a ruku v ruce s potřebami pracujících plní i svůj politický úkol – jak nebylo jinak ani možno – již měšťácká společnost odmítá a izoluje se nejen od tvůrčí práce lidu, ale vzdaluje se i svému národu.*“²⁰ Kniha vyšla na pokračování v časopise *Svět práce*. Bureš nemohl tušit, že o čtyři roky později on sám osloví Bohuslava Martinů právě „*idylickou lidovou poesíí*“, kterou citoval v *Písni o studánce rubínce*. Na počátku 50. let si neuvědomoval, že svými ideologickými soudy napadal také Bohuslava

¹⁷ Petrová, Kateřina: *Ivan Mikšovič (Pokus o monografii)*. Diplomová práce. Liberec: Technická univerzita v Liberci. Pedagogická fakulta, 1997, s. 22.

¹⁸ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce, *Políčský zpravodaj*, 1985, leden, s. 14.

¹⁹ Dopis Boženy Wirthové Vladimíru Kouckému, 20. 7. 1959. Opis (NA, MŠK – osobní, Martinů Bohuslav, č. kartonu 132, s. 35).

²⁰ Bureš, Miloslav: *Lidová poesie bojující*. Praha: Osvěta, vydavatelství ministerstva informací a osvěty, 1951, [sine pagina].

Práce daily.¹⁶ Ivan Mikšovič never joined any political party. In the 1950s, he was convicted in a show trial and sentenced to ten years in prison.¹⁷ In 1985, his Polička classmate and museum employee František Popelka recalled Bureš's contributions to "Czech social poetry", underscoring his left-wing orientation. He reminded people that he "[...] *always went with the people, believed in a better and more just world until his dying breath*".¹⁸ Both of them seemingly wanted to defend Bureš. Božena Wirthová also mentioned Miloslav Bureš's name in a letter to Communist Party Central Committee Secretary Vladimír Koucký, where she added an important note below the line: "*It's a pity, Bureš is an old craftsman, but due to 'illness' left the Party!*"¹⁹

Miloslav Bureš published poetry collections, novels and also collections of folk poetry, including workers' poetry. He ended his book *Fighting Folk Poetry* from 1951 with the reflection: "*Bourgeois society once admired folk creativity, but at this time, when the folk creative force is developing incredibly deeply, and fulfilling its political task hand in hand with the needs of the workers – as was earlier impossible – bourgeois society is rejecting and isolating itself not only from the creative work of the people, but also distancing itself from its nation.*"²⁰

¹⁶ Petrová, Kateřina: *Ivan Mikšovič (Pokus o monografii)* [Attempt at a Monograph. Master's thesis]. Liberec: Technical University of Liberec. Faculty of Education, p. 19.

¹⁷ Petrová, Kateřina: *Ivan Mikšovič (Pokus o monografii)* [Attempt at a Monograph. Master's thesis]. Liberec: Technical University of Liberec. Faculty of Education, p. 22.

¹⁸ Popelka, František: K nedožitým 75. narozeninám básníka Miloslava Bureše. Narozen 6. listopadu 1909 v Poličce [On the posthumous 75th birthday of the poet Miloslav Bureš. Born 6 November 1909 in Polička]. *Poličský zpravodaj*, 1985, January, p. 14.

¹⁹ Letter from Božena Wirthová to Vladimír Koucký, 20 July 1959. Type-written copy (National Archives, MŠK – personal, Martinů Bohuslav, arch. box No. 132, p. 35).

²⁰ Bureš, Miloslav: *Lidová poesie bojující* [Fighting Folk Poetry]. Prague: Osvěta, vydavatelství ministerstva informací a osvěty, 1951, [sine pagina].

Martinů, jeho kantátu *Kytice*, H 260, balet *Špalíček*, H 214, písňový cyklus *Písničky na dvě stránky*, H 302, a další skladby, v nichž čerpal z lidové poezie. A právě posledně jmenovaný cyklus, který Martinů komponoval v roce 1944 v New Yorku, otvírá píseň *Děvče z Moravy* s verši „Přiletěl ptáček / z cizí krajiny“. Bureš stejnou báseň publikoval ve sbírce lidové poezie *Hysočina milostná*.²¹ Tento lidový text Martinů vybral ze sbírky *Prostonárodní české písně a říkadla* Karla Jaromíra Erbena.²² Patrně text znal také od své matky Karoliny Martinů (1855–1944)²³ a zhudebnil ho v písni *Děvče z Moravy*.²⁴

Takové byly paradoxy pohnuté doby. To vše Bureš na počátku 50. let ale ještě netušil. A tak, aby nebylo pochyb, jak svou úvahu myslel, zdůraznil ještě jednou: „*Poesie podkrkonošských tkalců a rolníků, lidová poesie z období svárovské stávky, je právě dokladem nového poslání lidové tvořivosti, která vyvěrá z nových předpokladů, dostupuje vrcholu svého vývoje a stává se spolubojovníkem za nový společenský řád. [...] Podkrkonoší je právě přesvědčivým dokladem poslání lidové písně, která ze své dřívější idyličnosti nastupuje k novým úkolům, k úkolům nejčestnějším a nejvyšším, a je spolutvůrcem výstavby spravedlivého života bez vykořisťovaných.*“²⁵

²¹ Bureš, Miloslav (ed.): *Hysočina milostná*. Praha: SNKLHU, 1960, s. 15.

²² 22. Česka a Moravanka. In: Erben, Karel Jaromír: *Prostonárodní české písně a říkadla*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1864, s. 102.

²³ Srov. Bureš, Miloslav (ed.): *Hysočina milostná*. Praha: SNKLHU, 1960, s. 8, 15 a 130.

²⁴ Martinů, Bohuslav: *Písničky na dvě stránky* (CBM, PBM Ab 91).

²⁵ Bureš, Miloslav: *Lidová poesie bojující, Svět práce*, 1952, r. 2, 10. 1. 1952, s. 10.

The book was published as a sequel in the magazine *Svět práce*. Bureš could not have surmised that four years later he himself would address Bohuslav Martinů with “*idyllic folk poetry*” which he quoted in the *The Song of the Ruby Spring*. At the beginning of the 1950s, he did not realise that his ideological judgments were also an attack on Bohuslav Martinů, and his cantata *Bouquet*, H 260, ballet *The Chap-Book*, H 214, the song cycle *Songs on Two Pages*, H 302, and other compositions in which he drew on folk poetry. It is the last-mentioned cycle, which Martinů composed in 1944 in New York, which opens with the song *Moravian Girl* with the verses “*Flying from a far / flew a little bird*”. Bureš published the same poem in the collection of folk poetry *Vysočina milostná* [Amorous Vysočina].²¹ Martinů chose this folk text from the collection of *Prostonárodní české písně a říkadla* by Karel Jaromír Erben.²² He in all probability also knew it from his mother Karolina Martinů (1855–1944)²³ and set it to music in the song *Moravian Girl*.²⁴

Such were the paradoxes of a troubled time. Bureš did not know all this, however, at the beginning of the 1950s. In order to ensure that there were no doubts as to what he intended, he emphasised once again: “*The poetry of the weavers and peasants of the Podkrkonoší, the folk poetry of the Svárov strike period, is precisely proof of the new mission of folk creativity, which springs from new assumptions, reaches the peak of its development and becomes a co-fighter for a new social order. [...] Podkrkonoší is precisely*

²¹ Bureš, Miloslav (ed.): *Vysočina milostná* [Amorous Vysočina]. Prague: SNKLHU, 1960, p. 15.

²² 22. Česka a Moravanka. In: Erben, Karel Jaromír: *Prostonárodní české písně a říkadla* [National Czech Songs and Proverbs]. Prague: Jaroslav Pospíšil, 1864, p. 102.

²³ See Bureš, Miloslav (ed.): *Vysočina milostná* [Amorous Vysočina]. Prague: SNKLHU, 1960, pp. 8, 15 and 130.

²⁴ Martinů, Bohuslav: *Písničky na dvě stránky* [Songs on Two Pages] (CBM, PBM Ab 91).

Miloslav Bureš se pravidelně vracel do rodné Poličky, kde bydlel v domě své sestry. Tam se také zotavoval na jaře roku 1955.²⁶ Hledal nové náměty a psal cyklus básní o Vysočině, který nazval *Píseň o studánce rubínce*. Inspirován Bohuslavem Martinů sbírku vydal na podzim toho roku pod novým názvem *Otvírání studánek*.²⁷

Bohuslav Martinů byl už v době prvních setkání s Miloslavem Burešem respektovaným skladatelem. Jeho skladby uváděly zahraniční i české soubory, včetně České filharmonie a Národních divadel v Praze a Brně. Byl laureátem mezinárodních cen. V polovině 50. let, kdy ho Bureš po letech znovu oslovil, to platilo ještě mnohem více. V té době byl Martinů jedním z nejznámějších a nejhranějších českých skladatelů v západní Evropě a ve Spojených státech. Tento mezinárodní ohlas byl ale v Československu spíše nevýhodou.

Bohuslav Martinů žil od 20. let ve Francii. Československo navštívil naposledy v roce 1938 a takřka celou druhou světovou válku prožil ve Spojených státech, kde pobýval se svou ženou Charlotte od března 1941. Po válce navštívil Evropu poprvé až v létě 1948. Po válečný vývoj v Československu a vážný úraz v roce 1946 mu v cestách do Evropy bránily. Měl se stát profesorem pražské konzervatoře a také Akademie múzických umění v Praze, do vlasti se však nevrátil. Po komunistickém převratu v únoru 1948, zejména po neobjasněné smrti ministra zahraničí Jana Masaryka (1886–1948) a dalších událostech, nevěřil, že by mohl po návratu do Československa svobodně žít, pracovat a cestovat. Obával se, že jeho skladby

²⁶ Popelka, František: *Otvírání pramenů čili Karel–Bureš–Martinů*, *Gramorevue*, 1983, r. 19, č. 2, [sine pagina].

²⁷ Bureš, Miloslav: *Otvírání studánek*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1955.

convincing proof of the mission of a folk song which, from its former idyllic character, engages in new tasks, the most honourable and supreme tasks, and is the co-creator of the construction of a just life without the exploited."²⁵

Miloslav Bureš regularly returned to his birthplace of Polička, where he lived in his sister's house. He also convalesced there in the spring of 1955.²⁶ He was looking for new ideas and writing a poetry cycle about Vysočina entitled *The Song of the Ruby Spring*. Inspired by Bohuslav Martinů, he published the collection that year in the autumn under the new name *The Opening of the Springs*.²⁷

At the time of his first meetings with Miloslav Bureš, Bohuslav Martinů was already a respected composer. His compositions were being featured by foreign and Czech ensembles alike, including the Czech Philharmonic and the National Theatres in Prague and Brno. He was a laureate of international awards. In the mid-1950s, when Bureš once again reached out to him after many years, this was even more the case. Martinů was one of the most popular and frequently performed Czech composers in Western Europe and the United States. This international renown was, however, something of a problem back in Czechoslovakia.

Bohuslav Martinů had lived in France since the 1920s. His last visit to Czechoslovakia was in 1938 and he lived in the United States throughout almost the entire Second World War, staying there with his wife Charlotte from March of 1941. After the War, he visited Europe for the first time in the summer of 1948. Post-war developments in Czechoslovakia and his serious injury in 1946 prevented him from travelling to Europe earlier. He was supposed to taken a po-

²⁵ Bureš, Miloslav: Lidová poesie bojující, *Svět práce*, 1952, Vol. 2, 10 January 1952, p. 10.

²⁶ Popelka, František: Otvírání pramenů čili Karel–Bureš–Martinů [The Opening of the Springs or Karel–Bureš–Martinů], *Gramorevue*, 1983, Vol. 19, No. 2, [sine pagina].

²⁷ Bureš, Miloslav: *Otvírání studánek* [The Opening of the Springs]. Havlíčkův Brod: Regional Publishing House, 1955.

budou odmítány a napadány. A že se nebude moci pohybovat tak, jak byl zvyklý. Domníval se, že nebude moci cestovat a setkávat se se svými interprety, nakladateli a přáteli v západní Evropě ani v Americe. Proto se z Francie vrátil do Spojených států. Tehdejší československý velvyslanec v Paříži Adolf Hoffmeister (1902–1973) přesto do Prahy informoval o jednání s Bohuslavem Martinů v září 1948. Důvěrnou zprávu zaslal Ministerstvu školství a osvěty Jaroslav Jindra (1890–1970): „*Přijímá poctu profesury Akademie musických umění a navrhuje – vzhledem k řečeným [zdravotním] okolnostem – formu tříměsíčních kurzů po 2 roky. Přijede závazně na Festival 1949, kde zahájí kurs.*“²⁸ Nikdy k tomu ale nedošlo.

Martinů žil dál ve Spojených státech. Od roku 1949 měl uzavřenu výhradní smlouvu s nakladatelstvím Boosey and Hawkes, které vydávalo jeho skladby.²⁹ Od roku 1952 byl občanem Spojených států. Jeho pas však nebyl platný v zemích východního bloku, včetně Československa. Byl zastupován americkou autorskou ochrannou společností ASCAP. To vše mu ale situaci v Československu jen komplikovalo.

²⁸ Dopis Jaroslava Jindry [Ministerstvo zahraničních věcí] Ministerstvu školství a osvěty V. odbor, 1. 10. 1948 (NA, MŠK – osobní, Martinů Bohuslav, č. kartonu 132, s. 27).

²⁹ *Agreement made this 1st day of January, 1952, between BOOSEY AND HAWKES, INC., of 30 West 57th street, New York 19, New York, hereinafter called the “Publisher”, and BOHUSLAV MARTINU, residing at 24 West 58th Street, New York 19, New York, hereinafter called the “Composer”, 1. 1. 1952 (NBM, [sine]).*

sition as Professor at the Prague Conservatory and also at the Academy of Performing Arts in Prague, but did not return to his homeland. After the February 1948 Communist coup, and namely after the unexplained death of Foreign Minister Jan Masaryk (1886–1948) and other events, he no longer believed he would be allowed to freely live, work and travel after returning to Czechoslovakia. He was worried his compositions would be rejected and attacked and that he would not be allowed to move around freely, as he was used to. He was concerned that he would not be able to travel and meet performers, publishers and friends in Western Europe and America. He therefore returned to the United States from France. The Czechoslovak ambassador to Prague at the time, Adolf Hoffmeister (1902–1973), sent information to Prague about his meeting with Bohuslav Martinů in September 1948. A confidential report to the Ministry of Education and Enlightenment from Jaroslav Jindra (1890–1970) stated: “*He accepts the distinction and title of Professor of Performing Arts and suggests – due his aforementioned [health] circumstances – the form of three-month courses over 2 years. He has agreed to come to the 1949 festival, where he will start his course.*”²⁸ This never came about.

Martinů continued to live in the United States. From 1949, he entered into an exclusive contract with the publishing house Boosey and Hawkes, which published his compositions.²⁹ He became a citizen of the United States in 1952, but his passport was not valid in Eastern Bloc countries, including Czechoslovakia. He was represented by the American performance-rights organisation, ASCAP.

²⁸ Letter from Jaroslav Jindra to the Ministry of Education, Section V., 1 October 1948 (NA, Ministry of Schools and Education MSK, Prague, Martinů Bohuslav, arch. box No. 32, p. 27).

²⁹ *Agreement made this first day of January 1952, between BOOSEY AND HAWKES, INC., of 30 West 57th street, New York 19, New York, hereinafter called the “Publisher”, and BOHUSLAV MARTINU, residing at 24 West 58th Street, New York 19, New York, hereinafter called the “Composer”, 1 January 1952 (NBM, [sine]).*

Ve vlasti byl proto vládnoucím režimem označován za kosmopolitu a kritizován, v duchu socialistického realismu, za odtržení od pracujícího lidu. Až na výjimky nebyly jeho skladby na přelomu 40. a 50. let v Praze vydávány. Svaz československých skladatelů odmítal jeho tvorbu. Stát zadržoval jeho honoráře. Provozování a vydávání jeho skladeb bylo omezeno nebo nebylo povoleno. Jeho konzervativní postoje a radikalita vůči socialistickému režimu v tehdejší Československu byla známa. A skutečnost, že se po komunistickém puči v únoru 1948 nevrátil do vlasti, byla neustále trnem v oku tehdejšími vládními kruhy. Snažily se ho přimět k návratu do Československa ekonomickými nástroji. Zadržovaly jeho tantiémy a autorské honoráře. Až teprve hrozba vypovězení smluv s nakladatelstvím Orbis a Melantrich v Praze, kterou zaslala v roce 1953 advokátka nakladatelství Boosey and Hawkes Sylvia Goldstein (1919–2002), prolomila dosavadní blokování díla Martinů v Československu.³⁰ V roce 1954 díky tomu mohl Vítězslav Nezval skladatele informovat, že se situace s provozováním jeho skladeb v Československu mění: „*Už Nezval mi říkal o změněném poměru k mým dílům u nás.*“³¹ Když ale na podzim 1955 inicioval Zdeněk Zouhar zhotovení pamětní desky skladatele v rodné Poličce, skladatelova sestra Marie i jeho přítel a nakladatel Karel Šebánek (1903–1980) ho od toho zrazovali s odkazem na to, že ještě není vhodná doba: „*Velmi mi lítuji, že jsem se s Vámi nesetkal v Poličce, býval bych vám vymluvil onu pamětní desku. To má*

³⁰ Viz nezpracovaná pozůstalost Karla Šebánka.

³¹ Dopis Bohuslava Martinů Karlu Šebánkovi, 19. 7. 1954 (CBM, PBM Kkš 998).

The result of all this was to further complicate things for him in Czechoslovakia.

In his homeland, he was subsequently labelled a cosmopolitan and criticised – in the spirit of Socialist Realism – for being out of touch with the working people. With a few exceptions, his compositions were not published in Prague at the turn of the 1950s. The Association of Czechoslovak Composers rejected his work and the state withheld his royalties. Performing and publishing his compositions was limited or forbidden. His conservative positions and radical rejection of the Socialist regime in Czechoslovakia at the time was a known fact. The fact that he refused to return to his homeland after the February 1948 Communist coup was also a constant thorn in the side of the ruling elites. They tried to make him return to Czechoslovakia through economic pressure, by withholding his earnings and royalties. It was not until 1953, when Sylvia Goldstein (1919–2002), attorney for the publishers Boosey and Hawkes, threatened the publishing houses Orbis and Melantrich in Prague with a termination of their contracts, that the previous blocking of Martinů's works in Czechoslovakia was overturned.³⁰ As a result, Vítězslav Nezval was able to inform the composer in 1954 that the situation surrounding performances of his compositions in Czechoslovakia was changing: “*Even Nezval told me about the changed situation concerning my works at home.*”³¹ When, however, Zdeněk Zouhar organised the installation of a memorial plaque for the composer in his birthplace of Polička in the autumn of 1955, the composer's sister Marie as well as his friend and publisher Karel Šebánek (1903–1980) tried to dissuade him, saying that the time was not yet right: “*I'm very sorry not to have met you in Polička, I would have talked you out of that memorial plaque. There will be time*

³⁰ See the as yet unprocessed estate of Karel Šebánek.

³¹ Letter from Bohuslav Martinů to Karel Šebánek, 19 July 1954 (CBM, PBM Kkš 998).

*ještě čas.*³² Deska byla odhalena až o dva roky později. Martinů byl tolerovaným, ale z pohledu komunistického režimu ne zcela chtěným autorem. Byl emigrantem, s nímž režim nespolupracoval, ale zároveň jeho honoráře z provozování skladeb v západních zemích byly zdrojem příjmů, které Československo potřebovalo a chtělo.

V roce 1955 žil Bohuslav Martinů společně se svou ženou Charlotte druhým rokem v Nice na jihu Francie. Přesídlili tam v roce 1953 ze Spojených států. Skladatel zde psal operu *Řecké pašije*, H 372, s podporou manželů Sacherových dokončil oratorium *Epos o Gilgamešovi*, H 351, a řadu dalších skladeb. V létě 1955 jejich dvouletý pobyt končil. V září se manželé Martinů vrátili do New Yorku. V prosinci téhož roku se skladatel dožíval 65 let. Oslavy tohoto výročí plánovali v Poličce a Brně s velkým předstihem. Dirigent Zdeněk Zouhar už od podzimu 1954 skladatele vyzýval, aby napsal nové skladby, na což ale Martinů nerefletoval.

Osudy Bohuslava Martinů a Miloslava Bureše byly ovlivněny politickou situací. Smrt sovětského vůdce Josifa Vissarionoviče Stalina a československého prezidenta Klementa Gottwalda v březnu 1953 znamenaly změnu v radikální orientaci Československa. Měly také pozitivní dopad na provozování hudby B. Martinů v Československu. Když v létě 1954 komponoval cyklus *Petrklíč*, H 348, opět se vrátil k textům moravské lidové poezie ve svých vokálních skladbách. „*Práce s našimi národními texty mi vždy dělá radost.*“³³

³² Dopis Karla Šebánka Zdeňku Zouharovi, 8. 9. 1955 (ZZ, [sine]).

³³ Dopis Bohuslava Martinů Zdeňku Zouharovi, 29. 7. 1954 (ZZ, BM 2), citováno Zouhar, Zdeněk – Zouhar Vít (eds.): *Dopisy Bohuslava Martinů Zdeňku Zouharovi / Dear friend. Bohuslav Mar-*

for that.”³² The plaque was only unveiled two years later. In the eyes of the Communist regime, he was a tolerated, but not entirely desirable author. Bohuslav Martinů was an émigré who was not collaborating with the regime, while at the same time royalties from the performances of his compositions in Western countries were a source of income that Czechoslovakia wanted and needed.

In 1955, Bohuslav Martinů had been living with his wife Charlotte for a second year in Nice, in the south of France. They had moved there from the United States in 1953. Here the composer wrote his opera *The Greek Passion*, H 372, completed the oratorio *Epic of Gilgamesh*, H 351, with the support of the Sachers, and wrote a number of other compositions. In the summer of 1955, his two-year stay came to an end and the Martinůs returned to New York in September. In December of that year, the composer celebrated his 65th birthday and people planned celebrations of this anniversary well in advance in both Polička and Brno. The conductor Zdeněk Zouhar had asked the composer, back in the autumn of 1954, to write some new compositions but Martinů did not respond.

The destinies of Bohuslav Martinů and Miloslav Bureš were influenced by the political situation. The death of the Soviet leader Joseph Vissarionovich Stalin and the Czechoslovak president Klement Gottwald in March of 1953 amounted to a change in the radical orientation of Czechoslovakia. They also had a positive impact on the performances of Martinů’s music in the country. When composing his 1954 cycle *Petrklíč* [Primrose], H 348, he returned once more in his vocal compositions to the texts of Moravian folk poetry. “*Working with our national texts always makes me happy.*”³³

³² Letter from Karel Šebánek to Zdeněk Zouhar, 8 September 1955 (ZZ, [sine]).

³³ Letter from Bohuslav Martinů to Zdeněk Zouhar, 29 July 1954 (ZZ, BM 2), cited after Zouhar, Zdeněk–Zouhar Vít (eds.): *Dopisy Bohusla-*

Doba však byla komplikovaná. V polovině 50. let československý režim posiloval své tajné zahraniční rezidentury v západních zemích. Snažil se získat citlivé informace a přimět emigraci k návratu. Začala tajná operace *Návrat*, která byla zaměřena na čelné představitele emigrace.³⁴ Tuto akci podpořila amnestie prezidenta Antonína Zápotockého (1884–1957) z 9. května 1955. Její sedmý článek promíjel tresty a pozastavoval stíhání těch, kteří byli odsouzeni „za trestný čin opuštění republiky“. Ale s podmínkou, že se vrátí „do 6 měsíců ode dne tohoto rozhodnutí na území republiky“.³⁵ O pět let dříve, 2. prosince 1954, československá Státní bezpečnost (Ministerstvo vnitra) naverbovala ke spolupráci Miloše Šafránka (1894–1982), bývalého pracovníka diplomatických služeb v Paříži a New Yorku, životopisce i přítele Bohuslava Martinů.³⁶ Jako agent Bohuslav Veselý byl v září 1955 vyslán na tajnou téměř dvouletou misi do Paříže.³⁷ Oficiálním důvodem jeho pobytu měla být práce na monografii o Bohuslavu Martinů. „[...] vyslání bylo provedeno legálně na doporučení Min. kultury a na základě žádosti PZO Artia, které zadalo VESELÉM sepsání knihy – životopisu hudebního skladatele B. Martinů, který má své trvalé sídlo a archiv ve Francii.“³⁸ Bohuslav Martinů však

tinů's Letters to Zdeněk Zouhar. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 50 (dále jen Zouhar–Zouhar, 2008).

³⁴ Viz Cajthaml, Petr. Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „Vraťte se do ráje, vše odpuštěno!“, *Securitas Imperii*, 2006, r. 12, č. 13, s. 93–107.

³⁵ Rozhodnutí prezidenta a vlády republiky Československé ze dne 9. května 1955 o amnestii (č. 117/1957 Ú.I.). Dostupné z: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-9-kvetna-1955>.

³⁶ Šafránek, Miloš: *Závazek*, 2. 12. 1954 (ABS, sv. 40885).

³⁷ Václavík, [?]: *Memorandum*, 21. 3. 1956 (ABS, sv. 40885).

³⁸ Václavík, [?]: *Memorandum*, 21. 3. 1956 (ABS, sv. 40885).

The times were complicated, however, and midway through the 1950s, the Czechoslovak regime was strengthening its secret residencies in Western countries. They were trying to obtain sensitive information and convince émigrés to return. The secret operation Return (Návrat) was launched, aimed at prominent émigré figures.³⁴ This plan was supported by President Antonín Zápotocký's (1884–1957) amnesty of 9 May 1955. Its seventh article pardoned sentences and suspended the prosecution of all those sentenced “*for the crime of leaving the Republic*”. There was an added condition, however, that they return “*to the territory of the Republic within 6 months from the day of this decision*”.³⁵ Five years earlier, 2 December 1954, the Czechoslovakia State Security (Ministry of the Interior) recruited a previous employee of the diplomatic services in Paris and New York, Bohuslav Martinů's biographer and friend, Miloš Šafránek (1894–1982) for collaboration.³⁶ He was sent on a secret nearly two-year mission to Paris as agent Bohuslav Veselý in September of 1955.³⁷ The official reason for his stay was to be work on his monograph on Bohuslav Martinů: “[...] *he was sent out legally at the recommendation of the Ministry of Culture and based on a request from PZO Artia, which tasked VESELÝ with writing a book – a biography of the composer B. Martinů, who has a permanent residence and*

va Martinů Zdeňku Zouharovi / Dear friend. Bohuslav Martinů's Letters to Zdeněk Zouhar. Olomouc: Palacký University Olomouc, 2008, p. 50 (= Zouhar–Zouhar, 2008).

³⁴ See Cajthaml, Petr: Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „Vraťte se do ráje, vše odpuštěno!“ [The RETURN Plan and the Voice of Home, or “Return to paradise, all is forgiven”], *Securitas Imperii*, 2006, Vol. 12, No. 13, pp. 93–107.

³⁵ Decision of the president and government of the Czechoslovak Republic from 9 May 1955 on amnesty (No. 117/1957 Ú.I.). <http://www.trestnirizeni.com/dokumenty/amnestie-z-9-kvetna-1955>.

³⁶ Šafránek, Miloš: *Závazek* [Commitment], 2 December 1954 (ABS, file No. 40885).

³⁷ Václavík, [?]: *Memorandum*, 21 March 1956 (ABS, file No. 40885).

nebyl jeho cílem.³⁹ Jeho tajným úkolem bylo získávat informace o emigraci a přimět je ke spolupráci.

Podobný úkol měl také Josef Svoboda v New Yorku. V roce 1954 byl tento bývalý obuvník legalizován jako tiskový tajemník československého vyslanectví při stálé radě Organizace spojených národů. Jeho krycí jméno bylo Josef Soukal.⁴⁰ V roce 1955 začal řídit další spolupracovníky a usiloval o spolupráci s emigrací. Na jeho seznamu byl také Bohuslav Martinů a jeho přítelkyně Frances Ježková (1900–1986).⁴¹ V létě 1955 toto vše ale Martinů ještě nevěděl. V září se setkal s Milošem Šafránkem v Paříži. A po návratu do Spojených států se tajní agenti snažili skladatele kontaktovat a získat ke spolupráci. Marně. Josef Svoboda/Soukal na skladatele založil podsvazek nazvaný ironicky „*Bohouš*“.⁴² Ani snahy dalších spolupracovníků nevedly k úspěchu.

Ale ještě mnohem dříve došlo k další události, která zřejmě také ovlivnila spolupráci Miloslava Bureše a Bohuslava Martinů. Na jaře 1955 Svaz československých skladatelů vyhlásil podporu spolupráci mezi skladateli a básníky a jejich společné písňové tvorbě.

³⁹ Podrobněji viz Coufalová, Gabriela–Zouhar, Vít: Bohuslav Martinů „ve spárech“ československé Státní bezpečnosti, *Opus musicum*, 2022, roč. 54, č. 2, s. 20–35.

⁴⁰ Soukal, Josef: *Zpráva o činnosti s. Soukala na residentuře New York (5. 3. 1954 – 4. 7. 1955)* (ABS, sv. 38356).

⁴¹ Soukal, Josef: Životopis Ježkové, 24. 10. 1955 (ABS, sv. 46616); Coufalová, Gabriela–Zouhar, Vít: Bohuslav Martinů „ve spárech“ československé Státní bezpečnosti, *Opus musicum*, 2022, roč. 54, č. 2, s. 20–35.

⁴² Linek, [?]: *AS 3250 – vyhodnocení*, 24. 1. 1966 (ABS, sv. 20892). Jedná se o vyhodnocení svazku 2-M-25 a 3250, který byl skartován 23. 2. 1967 (ABS, sv. 20892).

*archive in France.*³⁸ Bohuslav Martinů was not, however, his actual target.³⁹ His secret mission was to gain information about the émigrés and convince them to collaborate.

Josef Svoboda had a similar task in New York. This former shoemaker was legalised as a press officer of the Czechoslovak Embassy in 1954 by the UN Permanent Council in New York, under the cover name Josef Soukal.⁴⁰ In 1955, he began to organise other collaborators and attempted to initiate further collaboration with the émigrés. Bohuslav Martinů and his friend Frances Ježková (1900–1986)⁴¹ were also on his list. In the summer of 1955, Martinů did not know anything about this. He met with Miloš Šafránek in September in Paris. After his return to the United States, the secret agents tried to contact the composer, but all in vain. Josef Svoboda/Soukal started a sub-file on the composer, ironically titled “*Bohouš*”.⁴² The attempts of further collaborators were also unsuccessful.

Even prior to this, however, another event occurred, which in all probability also influenced the cooperation between Miloslav Bureš and Bohuslav Martinů. In the spring of 1955, the Association of Czechoslovak Composers announced its support for cooperation between composers and poets in their joint songwriting efforts.

³⁸ Václavík, [?]: *Memorandum*, 21 March 1956 (ABS, file No. 40885).

³⁹ For more details, see Coufalová, Gabriela–Zouhar, Vít: Bohuslav Martinů „ve spárech“ československé Státní bezpečnosti [Bohuslav Martinů “in the clutches” of the Czechoslovak State Security], *Opus musicum*, 2022, Vol. 54, No. 2, pp. 20–35.

⁴⁰ Soukal, Josef: *Zpráva o činnosti s. Soukala na residentuře New York* [Report on the activities of Comrade Soukal in New York] (5. 3. 1954 – 4. 7. 1955) (ABS, file No. 38356).

⁴¹ Soukal, Josef: *Životopis Ježkové* [Biography of Ježková], 24 October 1955 (ABS, file No. 46616); Coufalová, Gabriela–Zouhar, Vít: Bohuslav Martinů „ve spárech“ československé Státní bezpečnosti [Bohuslav Martinů “in the clutches” of the Czechoslovak State Security], *Opus musicum*, 2022, Vol. 54, No. 2, pp. 20–35.

⁴² Linek, [?]: *AS 3250 – vyhodnocení* [Assessment], 24 January 1966 (ABS, file No. 20892). This is an assessment of the file 2-M-25 and 3250 which was shredded on 23 February 1967 (ABS, file No. 20892).